

Avrupa Birliği'nin Kadın-Erkek Eşitliği Politikalarına Feminist Perspektiften Bakış

Aysun Sayın

KA-DER Genel Sekreteri

Özet: Bu makale, çalışma yaşamına ilişkin yasalara kaynaklık eden AB cinsiyet eşitliği politikalarını gözden geçirmektedir. Bu çerçevede, makale sosyal politika düzenlemelerinde eşitlik politikalarını kapsamaktadır. Eşitlik politikalarına Feminist hareketin eleştirileri ve söylemi bağlamında yaklaşmakta ve eşitlik politikalarının bir parçası olan AB'nin fırsat eşitliği politikaları ise eleştirilmektedir. Bu politikalar tarih boyunca toplumsal yaşamda kadının dezavantajlı konumunu gözardı etmektedir ve bu yüzden de kadın için gerçek eşitliği sağlamada yetersizdir. Fırsat eşitliği politikaları, cinsiyet eşitliğini sadece çalışma yaşamında dikkate alan liberal eşitlik yaklaşımından farklıdır. Kamu - özel ayrımı çizen liberal siyaset yaklaşımı, AB eşitlik politikaları konusunu sadece çalışma yaşamına hapsedmiştir. AB politikasına göre kadının çalışma yaşamındaki yerine ilişkin düzenlemeler kadın için fırsat eşitliğini ve ayrımcılığın olmamasını gerektirir. Avrupa Kadın Lobi'sinin eşitliğe ilişkin yol haritası da Birliğin Politikalarına eleştirel yaklaştığı içi bu çalışmada ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, kadın-erkek eşitliği, toplumsal cinsiyet, feminist perspektif

A Look at EU's Man and Woman Equality Policies from a Feminist Perspective

Abstract: This paper seeks to analyze EU gender equality policies as a source of legislation within the sphere of working life. Within this framework, the paper will cover "equality policies" in the sphere of social policy arrangements. Equality policies are handled within the discourse of the feminist movement's critique and EU's view of equal opportunity, which is an integral part of equality policies, is being criticized. These policies overlook the continuous disadvantageous status of women in social participation throughout history thus they are not enough in achieving real equality. Equal opportunity policies are derived from liberal equality approach that considers gender equality only within the working life. Liberal political approach, forming the public/private divide, has narrowed down the equality policies within the EU *acquis communautaire* thus limited it to the working life. *Acquis communautaire* covers obligatory nature of the primary and secondary law and women are subject to nondiscrimination and provision of equality only in the working life through this

legislation. European Women Lobby's equality road map is also included within this paper because it is prepared with a critical approach towards Union's policies.

Keywords: European Union, woman-man equality, gender, feminist perspective

"Tarihsel olarak tüm ekonomik ve toplumsal ilişkilerin piyasa yasalarında düzenlenmesi yaklaşımı, modernitenin çok temel bir tutumu olduğu için ve ülkeleri de etkisinde bulundurduğu için kadınlara açılan alanlar hep dar kalıyor. AB'nin kuruluşundan itibaren temel ilke olarak aldığı piyasa ekonomisi ve hüküm süren neo-liberal politikaları sonucunda, verimlilik ulaşılacak temel hedef olması nedeniyle, kadın-piyasa-verimlilik üçgeninde, kadınlara ancak piyasa ve verimliliğin eşitlik politikaları ile uzlaşabildiği noktalarda belli açılımlar sağlanıyor."

(Acuner, 2006: 23)

Eşitlik Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Eşitlik politikaları sosyal politikalar içinde yer alan ve sosyal politika düzenlemeleri kapsamında tartışılan konular olduğundan öncelikle Avrupa Birliği'nde sosyal politikaların içinde eşitlik politikalarının nasıl ele alındığı incelenecek ve eşitlik politikalarıyla ilgili farklı perspektifler verilecektir.

"Sosyal Politika kavramı ilk kez Almanya'da kullanılan bir kavramdır. Amacı da endüstrileşme ve kentleşme nedeniyle ortaya çıkan iş kazası, hastalık, işsizlik, yaşlılık gibi sorunlara karşı işçileri korumak ve onlar için bazı önlemleri hayata geçirmektir" (Koray, 2005: 24).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise sosyal politikalar Avrupa Kitası'nda pek çok ülkede sosyal sorunlara odaklanan programlar ile ele alınmaya başlanmış ve ele alınan konuların kapsamı yoksulluktan işsizliğe, sağlıktan eğitime ve gelir dağılımlarındaki eşitsizlikleri azaltmaya kadar genişletilmiştir. Bu gelişmede elbette ki dönemin siyasal hareketlerinin ve bu hareketler içindeki öznelerin gücü önemli olmuştur. Sosyal taraflar olarak tanımlanan ve sosyal politikaları oluşturma sürecine dâhil edilen sendikal hareketler sosyal politikaların oluşturulmasında önemli özneler olarak varlık göstermişlerdir. Tarihsel süreç içersinde de sınıf kökenli sosyal politika anlayışından sosyal eşitlik temelli sosyal politika anlayışına doğru değişim olmuştur. Sosyal politika düzenlemelerinin sadece emek sermaye arasındaki çelişkileri azaltma noktasından çıkıp dezavantajlı gruplar içinde eşitlik sağlama noktasına geldiğini görmekteyiz (Koray, 2005). Bu dönem yalnızca cinsiyetler arası

eşitlik sağlama mücadelesine sahne olmamış toplumun farklı kesimleri de kendi farklılıklarının eşitsizlik nedeni olamayacağı konusu üzerine çalışmalar yürütmüşlerdir.

Toplumdaki eşitlik anlayışının gelişmesi elbette ki toplumsal olarak kadınların medeni ve siyasi haklarını kazanmasının bir uzantısıdır ve artık sosyal politikalar içine fırsat eşitliğini sağlama perspektifi yerleşmiştir. Bu da kadınların eğitime erişiminden, istihdamda yer almalarına ve karar alma mekanizmalarındaki temsillerine kadar uzanan bir süreçtir.

Aslında, eşitlik bir ilke olarak bütün demokratik kapitalist toplumların siyasal ideolojisinin temel parçalarından birini oluşturmuş ancak iş uygulamaya - özellikle de kadınlar veya bastırılmış gruplar söz konusu olunca- gelince fazlaca bir gelişme sağlanamamıştır (Acuner, 1999: 43). Kapitalizmde eşitlik "yasa önünde eşitlik" anlamına gelmiş ve dayanağı sınıflı toplumun temel eşitsizliklerini dikkate almadığı için bireyleri genelleştirmiştir. Dolayısıyla, bireyleri soyut bir kategori olarak ele alarak, sadece bireysel farklılıkları veya yetenek ve ihtiyaçları göz ardı etmekle kalmayıp aynı şekilde toplumsal ve ekonomik durumlarındaki farklılıkları da dikkate almamıştır (Acuner, 1999: 43). Mevcut eşitsizlikleri dikkate almayan yasalar önünde eşitlik anlayışı sonuçta eşitlik talebinin önünde bir engel oluşturmakta ve mevcut eşitsizlikleri pekiştirmektedir. Toplumsal yaşamda cinsiyetleri, etnik kökenleri, yaşları vb. nedenleri dolayısıyla ayrımcılığa maruz kalan gruplara yasalar önünde eşitlik tanımak yeterli olmamaktadır.

Biçimsel olmaktan öteye gidemeyen bu eşitlik anlayışı farklı eşitlik sağlama politikalarının geliştirilmesini meşrulaştırmış ve kadın ve erkekler arasında gerçek anlamda eşitlik sağlamaya yönelik politik açılımların üretilmesine zemin sağlamıştır. Tabii ki cinsiyetler arasında eşitlik sağlama ile ilgili hemen her politik açılım toplumda dezavantajlı gruplar için de benzer politikaların hayata geçirilmesine öncülük etmiştir.

"Fırsat eşitliği", "olumlu eylem/olumlu ayrımcılık/fırsat önceliği" gibi politika önerileri soyut eşitlik anlayışını aşma ve ayrımcılığa uğramış toplumsal gruplara kamusal alanda fırsat sağlama ve destek verme amacıyla ortaya çıkmıştır (Acuner, 1999: 44). Burada fırsat eşitliğini sağlama yaklaşımının temelinde liberal politikaların olduğunu söylemek ve yasal eşitlik anlayışının bir uzantısı olarak geliştirildiğini ve aslında kimi düzenlemelerin dışında fazla bir ilerlemeye neden olmadığını belirtmek gerekir. Biçimsel eşitlikten somut eşitliğe bir geçiş olan fırsat eşitliği politikaları bütün bireylere tanıdığı, yasaların içerdiği bütün haklardan yararlanmalarını sağlama noktasında ileri bir adım olmakla beraber örneğin kadın ve erkekler için sonuçta eşitlik sağlayamamıştır. Bunun temel nedeni de fırsatlardan eşit yararlanmanın başlangıç noktasını gözden kaçırmasıdır. Bu da toplumsal anlamda kadın ve erkek cinsiyetinin eşit olmaması ve yarışa eşit koşullarda başlamıyor olmasındandır. Kadınların bu noktadaki talepleri bir üst düzeye çıkmış ve sonuçta eşitlik kavramında hayat bulmuştur. Çünkü liberal eşitlik düzenlemeleri mevcut eşitsizliği gidermeye yönelik politikaları kapsamamakta

ve yalnızca hak olarak eşitliği sunmaktadır. Bir hak olarak eşitlik sağlama önemli bir kazanım olmakla beraber toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamdaki eşitsizlikleri gidermediği için de kullanılabilir olmaktan uzaktır. Kadın hareketi bu bağlamda kimi sosyal politika düzenlemelerinin içeriğine müdahale etmekte, kadınların toplumsal yaşamdaki eşitsizliğini görünür kılarak bu konuların eşitlik düzenlemeleri içinde özel önlem politikaları dâhilinde yer almasını istemektedir. Eşit toplumsal sonuçlar için üretilen eşitlik politikaları da olumlu eylem / olumlu ayrımcılık / fırsat önceliği şeklinde tanımlanan özel önlemler almayı gerektiren politik açılımlardır. Dezavantajlı gruplar için sonuçlarda eşitlik sağlanıncaya kadar bu gruplar lehine eşitsizliğin görüldüğü alanlarda mevcut eşitsizliği çözmeye yönelik destekleyici politikaların uygulanmasıdır. Ayrım yapmama ilkesi altında çözülemeyen sorunlar için bir açılım sunan bu politikalar, kamusal ve özel alana ilişkin düzenlemeleri birlikte ele almayı gerektirmekte ve toplumsal yaşamda eşitlik sağlanıncaya kadar yani sonuçlarda eşitliğe ulaşıncaya kadar dezavantajlı gruplardan yana özel önlemlerin alınmasını, bir başka deyişle bu grupların yarışa eşit başlama noktasına getirilmesini amaçlamaktadır. Ancak o zaman fırsat eşitliği sağlama yaklaşımından bahsetmek ve uygulamak mümkündür. Örneğin kadın hareketinin bu politik açılımlarla ilgili sonuçta eşitlik sağlamaya yönelik talepleri içerisinde; çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet rollerini eşitleme çerçevesinde özellikle bakım ile ilgili konular ve kadınların kamusal alanda temsilinin artırılması için kota istemi yer almaktadır.

Feminist Eleştiriler

Avrupa Birliği mevzuatında eşitlik sağlama ile ilgili bağlayıcı düzenlemeler piyasa ve verimlilik bağlamında ele alınmış ve kadınlar istihdam piyasası içinde olduğu sürece bu düzenlemelerin sağladığı haklardan faydalanabilmiştir. Birlik politikaları üzerinden yürütülen feminist tartışmalara baktığımızda da temel eleştirinin Birlik mevzuatının ne kadar sonuçlarda eşitlik sağlamaya yönelik kapsayıcı politikalar ürettiği veya ne kadar verimlilik sağlama üzerinden politika geliştirdiği eksindedir. Ayrıca bir diğer tartışma da Walby'nin (2004: 4) ifade ettiği "AB'nin ekonomiyi düzenleme konusunda gücü olmakla birlikte, cinsiyet eşitliği ile ilgili diğer alanlar üzerindeki güçleri sınırlı görünüyor" tespitinin nedenleri üzerine Birliğin güçlerini hangi alanlarda kullanmayı tercih ettiği ile ilgilidir. Bir diğer tartışma alanı ise eşitlik mi, farklılık mı üzerinden politika üretileceğine ilişkin feminist çalışmalardır. Yine bu tartışmaları ele aldığı çalışmasında Walby tarafından "AB bağlamında bu tartışma, AB'nin cinsiyet ilişkilerine yönelik stratejisinin sadece erkeklerle aynı şekilde hareket edebilen kadınlar için etkili olan dar bir pratiği uygulamaya geçirip geçirmediği" sorusu üzerinedir.

Türkiye'de de bu konu Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde Avrupa Birliği'nin Türkiye ile ilgili kriterleri veya beklentilerinin kadın sorununu araçsallaştırdığı mı yoksa bu araçsallaştırma karşısında kadın hareketinin AB

sürecini araçsallaştırarak yeni kazanımları sürecin ivmelendirici etkisi ile elde edebileceği mi soruları çevresindedir.

Sylvia Walby tarafından kaleme alınan Avrupa Birliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği isimli makale toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda Avrupa Birliği'nin güçlerini tartışmaktadır ve bu çalışmada Walby akademisyenlerin AB'nin cinsiyet eşitliği projesini etkilediklerini söylemektedir. Araştırmacı, AB'nin başarılarını istihdam piyasasındaki zorlayıcı yönergeleri ile gerçekleştirdiğini ancak AB'nin etkileme ve değiştirme gücü konusunda bu alanda ciddi sınırlılıklar gösterdiğini ifade etmektedir (Walby, 2004: 5-6).

Avrupa Birliği'nin ekonomik düzenlemelerdeki gücünü, cinsiyet eşitliği ile ilgili alanlarda göstermediğini söyleyen Walby bunun nedeninin bu alanlardaki AB güçlerinin sınırlılıkları olduğunu ifade etmekte ve bu sınırlılıkları şu şekilde tanımlamaktadır: AB'nin eylemlerinin standart istihdama ilişkin temel kaygısı nedeniyle sınırlı olması, bunun sonucu olarak da standart olmayan biçimlerde istihdam edilen kadınların AB'nin düzenlemelerinden yararlanamamalarıdır. Eşit muamele yasaları, erkekler tarafından sürdürülen hayat modelini norm olarak alır ve eşitsizliğin nedenleriyle uğraşmaz ve AB, istihdam örüntüleri bakım hizmetleri ile etkilenen farklı kadınların ihtiyaçlarını tanımada başarısız olmaktadır. Özellikle, cinsiyet eşitliğinin anahtarı, devletin bakım yükümlülüğünü kadınların üzerinden almasında yatsa da AB bunu değişik nedenlerden ötürü yapmaz. AB eşitlik direktiflerinin ve diğer politikaların uygulaması, değişik kurumlardaki ulusal farklılıkların bir sonucu olarak aynı değildir. Cinsiyet eşitliğinin, AB'nin eşitliği desteklemek için müdahalede bulunmadığı temel alanları var: örneğin, cinsel tercih, kürtaj ve kadına karşı şiddet. Bununla birlikte, AB, ekonomik temelli mevzuatını daha geniş ve ekonomik olmayan bir alanı kapsayacak biçimde genişletti. Örneğin istihdamda, cinsel tercih temelinde ayrımcılığa karşı mevzuat, serbest pazardaki hizmet kavrayışını genişleterek kürtajın bir hizmet olarak karşılanması ve kadına yönelik şiddeti azaltmak için kolaylaştırıcı politika geliştirmeleri. AB'nin yeni stratejisi, kadın erkek eşitliğini ana plan ve politikalara, bağlayıcı olan mevzuat ile yerleştirme yaklaşımı değil; yumuşak hukuk olarak tanımlanan ikincil mevzuatlarla hukuki müdahaleleri desteklemektedir. Bunların, zorlayıcı olmaktan çok tavsiye niteliğinde olması da müdahalelerin etkinliğini sınırlamaktadır. Yönergeler ise birincil hukuk altında yer almaktadır ve bunlar bağlayıcı olduklarından AB'nin cinsiyet eşitsizliğine müdahalesinin merkezinde yer alan hukuki düzenlemelerdir (Walby, 2004: 6-7).

Birlik mevzuatında yer alan, bu çalışmanın ele aldığı hamile, loğusa ve emzikli kadının korunması ve ebeveyn izni üzerinden yapılan feminist tartışmalar temel eleştirileri içermektedir ve bu mevzuatlar üzerinden yeni politik açılımlar geliştirilmiştir. Avrupa Birliğinde eşit haklar ve annelik ile ilgili yasal düzenleme; formel istihdam alanında anne olarak kadınların haklarının korunması olarak karakterize edilmiştir.

"Avrupa'da annelik kanunlarını alttan desteklemeyi amaçlayan üç anahtar özellik vardır. Öncelikle, kadınların sağlığı ve güvenliği korunmaya çalışılır. İkinci olarak, kadın hakları çalışan olarak da genişletilmiştir, böylece hamilelik temelli işten çıkarmalar direk ayrımcılığın bir çeşidi olarak algılanmaktadır. Üçüncü olarak, anne ve çocuk arasındaki geleneksel aile ve toplumsal cinsiyet rollerini tekrar doğrulayan "özel" ilişkiyi korumaya çalışır. Bu, annelik kanunlarının üç özelliği kadın haklarının geliştirildiğine ve yürütüldüğüne dikkat çeker. Bu durumda, ne yazık ki doğasında yüksek ölçüde toplumsal cinsiyet barındıran işgücü pazarında ve siyasi yapılanmada toplumsal cinsiyeti nötrleştirici yaklaşımın geliştiği not edilebilir" (Roberta, 2001: 39).

Annelik ile ilgili yönergeye Roberta Guerrina'nın feminist araştırmalarda eşitlik ve farklılık üzerinden gerçekleştirilen tartışmaları ele aldığı, annelik ve eşit haklar politikaları üzerinden yaptığı analizinde eleştirisi bu düzenlemenin yalnızca formel istihdamda yer alan kadınları kapsaması ve dolayısıyla özel ve kamusal alan ayrımını pekiştirmesi, anne olarak kadınları formel istihdamda özel bir kategori olarak ele alması ve istihdamın genel erkek egemen yapısına dair bir düzenleme getirmediği için toplumsal cinsiyet rollerini ve buna bağlı işbölümünü yeniden üretmesi üzerinedir. Yalnızca annelik ile ilgili bir yasal düzenlemenin iş yaşamını toplumsal cinsiyet ayrımcılığından kurtarmayacağını hatta tersine erkek çalışanlar, erkek gibi çalışan kadınlar ve anne olarak çalışanlar diye üçe ayırarak anne ve çocuk arasında olması gereken ilişkinin yalnızca bu çerçevede ele alınmasını sağladığını vurgulayan Guerrina AB'nde iş yaşamını düzenleyen mevzuatta babalar için böyle bir sorumluluk tanımlanmadığı için Birlik politikalarının toplumsal iş bölümüne dayalı cinsiyet ayrımcılığını görmezden geldiğini söylemektedir (Guerrina, 2001). AB, çalışanların ihtiyaçlarına dar bir şekilde odaklanmıştır; yerindelik ilkesi bakım meselesini üye devletlerin alanına sokar. AB projesi temel olarak neo-liberal bir projedir ve bu nedenle de mali tutuculuk AB kurumlarına yerleşiktir. Bu mali tutuculuk, üye devletlerin annelerin ihtiyacı olan refah politikalarını gerçekleştirmesine izin verme kapasitesini bile sınırlar (Walby, 2004: 6).

Yasal düzenlemenin yalnızca istihdam alanında olması kadınların sosyal alanda ve politik yaşamda bu düzenlemenin getirdiği hakları kullanamıyor olması, liberal eşitlik kavramının istihdam piyasasında uygulanıyor olması ve kadınların çalıştıkları sürece yasal olarak haklarının korunması da ayrı bir eleştiri olarak feminist tartışmalarda devam etmektedir (Walby, 2004: 39). Ayrıca ücretli çalışan ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar arasında bir ayırım yarattığı gerekçesi ile de bu yasal düzenlemeler feminist tartışmaların konusu olmaktadır. "AB politikalarının güvence sağlamak söz konusu olduğunda kadınlar açısından farklı uygulamalar içerdiği görülmektedir" (Acuner ve İsat, 2008: 312).

Avrupa Birliği tarafından geliştirilen mevzuatın farklılıkları görmezden geldiği ve fırsat eşitliği politikaları ile farklılıkları biyolojiye indirmediği ve sonuçta geleneksel sosyal ve kültürel değerleri sürdürdüğü feminist

çalışmaların gündeminde yer alan eşitlik mi farklılık mı tartışmaları bağlamında da değerlendirilmektedir. Bu tartışmalar ve eleştiriler özellikle annelik ile ilgili yönerge üzerinden devam etmektedir. Şüphesiz bu yönerge feminist eleştiriler için de özellikle farklılık ekseninde yapılanlar açısından eleştiriye açıktır ancak yine de bu düzenlemenin sosyal alanda yapılacak kimi düzenlemelere gebe olabileceğine ilişkin iyimser bir yaklaşım da feminist araştırmacılar ve aktivistler arasında bulunmaktadır.

Feminizm bir sosyal eylem teorisi ise; eşitlik ve farklılık meselesi de yalnızca teorik değil aynı zamanda politik bir sorundur. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve cinsiyet eşitsizliklerini teorileştirmek, eşitsizliklerin basit bir ölçeğini geliştirmekten çok daha karmaşıktır çünkü birbirinden farklı olası standartlar ve hedefler mevcuttur (Walby, 2004: 4). Bu yüzden, hem mevcut yasal düzenlemelerin ne getirdiğini hem de bunların üzerinden geliştirilecek yeni açılımların nasıl olacağını anlamak açısından eşitlik ve farklılıkları birlikte ele alarak anlamak önemlidir. Eğer annelik sosyal bir olgu ise; yasaların yalnızca çalışan kadının haklarını korumak üzere değil aynı zamanda babalığa ilişkin yeni tanımlamaların yapılmasını sağlamak üzere üretilmesi gereklidir. Ayrıca Avrupa Birliği fırsat eşitliği politikalarına getirilen bir diğer eleştiri ise bu politikaların çalışma hayatı üzerinden değil yurttaş olma üzerinden yapılması gerekliliğidir (Walby, 2004: 49).

Çalışma yaşamında kadınların katılımının artması; sosyal ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda endüstri toplumuyla, kadınların üreme hakları ile ilgili kendi bedenleri üzerindeki kontrolü almasıyla, eğitim ve istihdamda kadınlara sağlanan fırsatlarla ve özellikle istihdamda hizmetler sektörünün kadın işgücü talebiyle ilişkilidir (United Nations, 2000: 89). Kadınların geleneksel olarak çocukların bakımından sorumlu olmaları istihdam fırsatlarının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Kadınlar, iş taahhütlerini ve çalışma saatlerini çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamak için azaltmak zorunda kaldıkları sürece; işverenler için kolay olan kadınlara daha az kârlı ve az sorumluluk gerektiren işler vermektir (Salmi, Minna, Tskula, L. Johanna, 1999: 89-90). Bu da iş piyasasındaki cinsiyetçi yapılanmayı pekiştirmektedir.

Avrupa Birliği yönergeleri içinde yer alan ebeveyn izni düzenlemesi annelik iznine getirilen feminist eleştiriler üzerinden hazırlanmıştır ancak hala hem uygulamayı üye devletlerin iradesine bıraktığı (yerindelik ilkesi) için hem de bakım hizmetleri ile ilgili bir yasal düzenleme ile desteklenmediği için eleştirilmektedir. Feminist araştırmacıların ve aktivistlerin Birlik üzerine yaptığı eleştirilerin temelinde yer alan bakım hizmetleri ile ilgili yasal düzenleme yapılmaması, kaynakların yeniden dağıtımı ile ilgili bir meseledir. Bu da Birliğin verimlilik sağlama hedefi ile eşitlik düzenlemelerini belirlediğini göstermektedir. Bu yüzden Birliğin getirdiği açılımlar toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü yeniden düzenlemede sınırlı ve etkisiz kalmaktadır. Çocuk bakım sorumluluğu için Kamerman'ın hükümet politikası olarak önerdiği çözümler; anne ve babaya ücretli izin verilmesi ve izin sonunda işlerindeki pozisyonunun korunacağı bir şekilde ücretli izin düzenlemesinin yapılması

veya hükümet tarafından desteklenen kreşlerin 0-6 yaş için açılmasıdır (Kamerman, 2000). Çocuk bakımıyla ilgili, Birliğin hedeflerine baktığımızda da Kamerman'ın önerilerinin Barcelona Zirvesi sonuçlarına yansıdığını görmekteyiz. Ancak bu alanda güçlü ve bağlayıcı mevzuat oluşturulmadığından Barcelona hedeflerine ulaşamamıştır.

Yasalar tarafından garanti altına alınan ebeveyn izninin dolaylı olarak çalışma yaşamının kültürünü de değiştireceği açıktır. Ebeveyn izni çocuk bakımı ile ilgili diğer izinlerden farklıdır. Örneğin annelik izni doğumdan önce ve sonrası için annenin iş güvencesini sağlarken, babalık izni ise birkaç günlük babalara tanınan izin hakkıdır. Aile izni ise bireysel olarak yılda belirli gün ile sınırlanan aile üyeleri ile ilgili hastalık ve kaza gibi durumlarda verilen bir izindir. Ebeveyn izni ise çocuk bakımında ebeveynler arası sorumluluğu paylaştıran ve ortaklaştıran bir düzenlemedir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü yeniden düzenlediği için ebeveyn izni feminist araştırmalarda ve kadın hareketinin taleplerinde önemli bir yer tutmuştur.

Ebeveyn izni ile beraber çocuk bakım hizmetleri ile ilgili düzenleme toplumsal cinsiyet önyargılarını da değiştirmeye yönelik bir adım olacaktır. Çocuk bakımı ile ilgili sorumluluğun yalnızca anneler üzerinde tanımlanıyor olmasından, babalara doğru genişlemesi anlayışı toplumsal cinsiyet önyargıları ile ilgili toplumsal bir dönüşüme neden olacaktır. Avrupa Birliği düzeyinde bu tartışmalar kadınların istihdama etkili katılımının sağlanması, aile ve iş yaşamının uyumlaştırılması ve çocuk doğum oranlarının artırılması üzerinden yürütülmekte ve bu üç başlıkta kazanım elde edilebilmesi için hem ebeveyn izni düzenlemesinin hem de bakım hizmetleri düzenlemesinin olması gerekliliğinin altı çizilmektedir. Ebeveyn izni düzenlemesi Birlik mevzuatında yer almakla beraber bu düzenlemenin uygulanmasına bakıldığında ise yetersiz olduğu görülmektedir.

Yasal bir araç olarak ele aldığı Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği mevzuatına feminist bir eleştiri getiren Jo Shaw, Avrupa Birliği'nde sosyal politika alanında mevzuatın oluşturulma sürecine yalnızca cinsiyete dayalı ayrımcılık ile ilgili düzenlemelerde liberal feministlerin müdahalesi olduğunu ifade etmektedir. Bu müdahalenin özellikle kurucu antlaşmalardan olan Amsterdam Antlaşması madde 2 ve eşitliğin 141. maddesi ile de özel önlem politikalarının Birliğin birincil hukuku içinde tanımlanmasının önemini altını çizmektedir. Shaw'ın Birlik politikalarına bu bağlamda getirdiği eleştiri ise ayrımcılık yapmama altında düzenlenen kadın-erkek eşitliğinin ayrı bir politika alanı olarak ele alınması gerekliliği üzerinedir (Shaw, 2000).

Avrupa Birliği ve eşitlik politikaları ile ilgili Türkiye'deki tartışmalara baktığımızda Gülnur Savran'ın "AB'nin Toplumsal Cinsiyet Politikaları" makalesinde AB'nin kadınları araçsallaştırması veya kadınların Avrupa Modeli'nde politika yapma alanları bulması üzerinden yürüttüğü tartışmada Savran'a göre; AB'yi içerden dönüştürmek veya bu sürecin kendisinin feminizmi dönüştürdüğü savlarının feministler tarafından tartışılması gereklidir. Savran'a göre modernleşme projeleri kadınlar üzerinden kadınları

araçsallaştırarak yürütülmektedir ve Türkiye'nin Avrupa Birliği süreci de buna örnektir. AB mevzuatı içinde yer alan kadın-erkek eşitliği ile ilgili düzenlemelerin Birliğin haksız rekabet koşullarını düzenleme ile ilgili olduğunu ve ekonomik büyüme hedefiyle ilişkili olduğunu belirten Savran kadınlar için getirilen düzenlemelerin istihdam ile sınırlı olmasını eleştirmektedir. Bu sınırlılığın da kadınları böldüğünü ve özellikle düşük statülü işlerde çalışan, göçmen olan, yalnız anneler, siyahlar ve sosyal güvelik ve emeklilik haklarından mahrum olan kadınlar için koruma yerine eşit muamele perspektifi ile hazırlanan yasaların fayda sağlamadığını ifade etmektedir. Avrupa Birliği'ni farklılıkları dikkate almadığı ve kamusal ile özel olanı ayırdığı ve dolayısıyla bu ayrımı pekiştirdiği için eleştiren Savran (2006: 40-54) getirilen düzenlemelerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış işgücü piyasasını değiştirmeye yeterli olmadığını ifade etmektedir.

Savran'ın (2006) olumlu eylem politikalarına eleştirisi kadınların iş yaşamına katılımını arttırmak için kadınların özel durumlarının değerlendirildiği ve desteklendiği politikalar olmasına rağmen eşitsizliğin nedenine bakmadığı dolayısıyla eşitsizliğe neden olan kurum ve kültürleri değiştirmede noktasındadır. Kurum ve kültürleri değiştirmek konusunda Avrupa düzeyinde de benzer söylemler mevcuttur. Rees'e (1998: 40) göre de "kadınların kurumlara ve var olan hiyerarşiler konusuna erişebilirliği ve performanslarını geliştirmek konusunda süregelen girişimlense, kurumların dönüşmesi gereklidir". Birliğin eşitlik sağlama projesinde kurumların dönüşümü üzerine politika önerileri yer alamamakta tersine kadınlara bu verili sistem içinde alan açmaya yönelik politik açılımlar bulunmaktadır. Bunun kendisi de sınırlı düzenlemelerle yalnızca bu düzenlemelerden faydalanabilen kadınlara yaramaktadır. Dolayısıyla cinsiyet eşitliğini sağlama perspektifi eşitsizliğin nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik değil kadınlara mevcut koşullarda alan açmaya yöneliktir. Yine Reese'e göre "söylemlere ve politikalara yansıyan erkek normlarıyla düşünmenin uluslararasılaştırılmasına bir örnek, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Komisyonu'nun istihdam ve istihdam politikaları üzerine olan belgelerinden gelmektedir. Avrupa Komisyonu'nda çoğunluğu kadınlar tarafından üstlenilen çalışma biçimini (yarı zamanlı ve geçici süreli çalışma gibi) ifade etmek için "atipik çalışma" kavramı kullanılır. Terimin kendisi, pek çok kadının değerlendirilme şekline karşı olan ve ondan ayrılan, evrensel olarak kabul edilen erkek normuna göre bir çalışma davranışının olduğuna işaret eder" (Rees, 1998: 41). Avrupa Birliği politikalarına baktığımızda ise fırsat eşitliği sağlamanın ve olumlu eylemin Birlik politikalarında yer aldığını ancak fırsat eşitliğine aykırı olduğu gerekçesi ile pozitif ayrımcılığın ve Rees'in altını çizdiği kurumları dönüştürme yaklaşımının yer almadığını görmekteyiz. Avrupa Birliği eşitlik projesinde yer alan olumlu eylem politikaları önemli bir adımdır. Bu politikalarla fırsat eşitliği sağlamanın ötesine geçilmiş ve önemli kazanımlar elde edilmiştir. Bu politikaların Birlik politikalarında yer almasını sağlayanlar feminist kadınlardır ve yine aynı kadınlar tarafından bunların yetmeyeceği Birliğin eşitlik sağlama konusunda daha kapsamlı politikalara ihtiyacı olduğu vurgulanmaktadır.

Bu anlamda önemli bir yapı olan ve feminist tartışmalardan esinlenerek politikalarını belirleyen Avrupa Kadın Lobisi Birlik genelinde ve aday üye ülkelerde kadın hareketinin politikalarının savunusunu Birliği oluşturan kurumlara yapmak üzere doğmuştur. Yönergelerin hazırlanması sürecinde sosyal taraflar içinde tanımlanan sendikalar ve işverenler kurumsallaşmış, imtiyazlı bir pozisyona sahiptirler. Kadınların seslerinin politik temsilini sağlayacak kurumsal bir araç olarak ortaya çıkan Avrupa Kadın Lobisi’de Komisyon tarafından sosyal taraflar içinde kadınların yer alması ihtiyacı ile maddi olarak desteklenmektedir. Avrupa Kadın Lobisi’nin Komisyon tarafından finansal olarak desteklenmesi üzerine de farklı görüşler feministler arasında mevcuttur ancak bu çalışmada bu tartışmalara bu boyutu ile değinilmeyecektir. Bu çalışmada Avrupa Kadın Lobisi’nin yalnızca feministlerden oluşmadığını ancak feminist söylemlerin ve içinde yer alan feminist kadınların Lobinin politikalarını şekillendirdiğini görmekteyiz. Bu anlamda Avrupa Kadın Lobisi önemli bir birliktir. “Örneğin, Türkiye’deki kadın örgütlerinin de Türkiye Koordinasyonu olarak üyesi olduğu Avrupa Kadın Lobisi (European Women’s Lobby - EWL) şemsiyesi altında Avrupa çapında bir araya gelen 4000’den fazla kadın örgütü, şu anda bakım hizmetleri konusunda Birlik düzeyinde bağlayıcı bir düzenlemenin yapılması ve çalışma yaşamı ile istihdam alanının sınırlarını aşip özel alana ilişkin politikalar geliştirilmesi yönünde taleplerde bulunmaya devam etmektedir” (Acuner ve İsat, 2008: 312).

Avrupa Birliği düzeyinde eşitlik politikalarının oluşturulmasında topluluk organlarını etkileme gücüne sahip Avrupa Kadın Lobisi Avrupa Birliği çapında da en büyük örgütlü sivil yapılardan biridir. Avrupa Kadın Lobisi’nin amaçları arasında cinsiyet eşitliği politikalarının Avrupa Birliği içinde dikkate alınması, kadın hakları konusundaki ihlallerin ortaya konulması, kadın erkek eşitliğinin tam olarak tesis edilmesi, üyeleri aracılığıyla ulusal düzeyde hükümetler üzerinde baskı mekanizmalarının kurulması yer almaktadır. Lobi bu faaliyetleri izleme, lobi yapma, kampanya yürütme, iletişim ağı oluşturma ve işbirliği yapma yöntemleri ile gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda uzun vadeli planlar üzerinden hareket eden Avrupa Kadın Lobisi’nin “2006–2010 Avrupa Topluluğu için Yol Haritası” altı temel başlıktan oluşmaktadır. Bunlar;

- ♦ Cinsiyet Boyutunun Entegrasyonu ve Kadın Erkek Eşitliğinin Gerçekleştirilmesi İçin Eğitsel Mekanizmalar
- ♦ Kadınlar için Ekonomik ve Sosyal Adaleti Gerçekleştirmek
- ♦ Karar Alma Mekanizmalarında Kadının Konumunu Güçlendirmek
- ♦ Kadınlara Karşı Şiddete Son Vermek ve Kadının İnsan Haklarını İşleme Koymak
- ♦ Uluslararası Düzeyde Kadın Haklarının Tanıtılmasında Avrupa’nın Rolü
- ♦ Ataerkil Model Üzerine Kurulmuş Geleneksel Cinsiyet Modellerini Ve Rollerini Ortadan Kaldırmak

"Kadınlar için Ekonomik ve Sosyal Adaleti Gerçekleştirmek" başlığı bu tezin konusu ile ilgili olup kadın ve erkeğin ekonomik ve sosyal gelişime eşit katılımının altı çizilmiş ve cinsiyet ayrımcılığı ile mücadelenin temel dayanağının da bu olduğu vurgulanmıştır. Birlik düzeyinde makro ekonomik politikalarından istihdam politikalarına, sosyal korumadan bakım hizmetlerine kadar olan konularda Avrupa Birliği tarafından kadın erkek eşitliğini sağlama ile ilgili politikaların geliştirilmesi şartı ifade edilmiştir. Bu bölümün birinci alt başlığı "Avrupa Sosyal Modelini Geliştirmek ve Korumak" ifadesi altında düzenlenmiş ve bu alt başlıkta da Avrupa Birliği makro ekonomik politikaların kadın ve erkek eşitliğini sağlama konusunda hayati öneme sahip olduğu tespit edilmiştir. Sosyal güvenlikten eğitime, sağlık sisteminden çocuk bakımına kadar olan bu makro ekonomik politikalarda stratejik amacın kamu hizmetlerine toplumsal katılımı dâhil etmek olduğu vurgulanmıştır. Burada özellikle kadın sivil toplum kuruluşlarının Avrupa Sosyal Modeli'nin katılımcıları olarak teşvik edilmesinin Avrupa Birliği stratejisi olması gerekliliği belirtilmiştir.

"Kadın İşgücü" ile ilgili başlıkta kadınların ekonomik haklarını ve bağımsızlığını desteklemek ve uygun iş koşullarında çalışabileceği işler sağlamak stratejik amaç olarak tanımlanmıştır.¹ "Avrupa Sosyal Güvenlik Sistemi Reformu" başlığı altında ise kadınların sosyal güvenlik sistemlerinden yararlanma noktasında dezavantajlı konumlarının altı çizilmiş ve sosyal güvenlik sistemlerinde analize ve reforma gidilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu konuda tanımlanan stratejik amaç olarak da sosyal güvenlik sistemlerinde cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve uygulanması ile ilgili AB politikalarının geliştirilmesi gerekliliği ifade edilmiştir. "Çalışma Hayatı ile Özel Hayatın Uyumlaştırılması ve Bakım Hizmetleri" ile ilgili olarak da çalışma ve özel hayat arasında bir denge sağlama gerekliliğinin altı çizilerek uygulamada alınacak daha çok yol olduğu vurgulanmıştır. Özel alana dair sorumlulukların (çocukların ve diğer bakıma muhtaç kişilerin) kadınların üzerinde olduğu ifade edilmiştir. Çocuk bakımı için 31 Mart 1992 tarihli 92/241/EEC sayılı konsey tavsiye kararı ve komisyon tarafından hazırlanan 2005 tarihli yeşil kitap bulunmaktadır. Avrupa Kadın Lobisi tarafından bu konu ile ilgili strateji Avrupa Birliği düzeyinde bakım hizmetlerinin yeterliliği ve erişimi ile ilgili düzenlemelerin geliştirilmesidir. Bu konu ile ilgili "Yol Haritası"nda tanımlanan eylemler ise; Avrupa da bakım hizmetlerine erişim, hizmetlerin yeterliliği ve

¹ Bu başlıkta tanımlanan eylemler ise; iş gücüne katılımda cinsiyet temelli ücret eşitsizliğinin önüne geçilmesi, bakım hizmetlerinin sağlanması, kısmi zamanlı ve esnek çalışma biçimlerindeki işçilerin iş güvenliği ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, daha fazla ayrımcılıkla karşılaşabilecek lezbiyen, göçmen, engelli, yaşlı ya da genç kadınlar için özel önlemler alınması, mesleki eğitim ve diğer eğitim çalışmalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin garanti altına alınması, kadınların iş yaşamında kendilerini geliştirebilecekleri ve ilerleyebilecekleri politikaların geliştirilmesi ve işyerlerinde motive edilmelerinin sağlanması, kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları problemlerin çözümü için daha geniş bir perspektiften bakılması, ev içi hizmetlerde çalışan kadınların yararını gözeten kuruluşlarla çalışmanın sağlanması, uluslararası piyasada yeterli olabilecek şekilde banka kredisine ve bankaların servislerine erişimde cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve AB stratejisini belirlerken sosyal ortaklarla çalışılması tanımlanmıştır.

kalitesi ile birlikte düşünülecek olan bu hizmetlerin nasıl karşılanacağına dair örneğin organizasyonu ve mali kaynağı gibi konularda metotların koordinasyonunun sağlanması, aile yaşamı ve iş yaşamının dengede gitmesi için yapılan düzenlemelerin devamlılığının sağlanması, AB kapsamında kadın ve erkeğin ailesel sorumlulukları eşit olarak paylaşmasının başarılması, özel hayatın ve çalışma yaşamının sorumluluklarının kadın ve erkek arasında eşit paylaşılması için sosyal güvenlik hususunda kadın ve erkek eşitliği üzerine olan 79/7 sayılı yönergede / direktifte yer alan hakların ücretli aile izninin de eklenmesi ile yenilenmesi, 96/34 sayılı ebeveyn iznini düzenleyen direktifte yer alan izin süresinin uzatılmasının ve ücretlendirilmesinin sosyal güvenlik haklarını da kapsayacak biçimde yeniden düzenlenmesi, sosyal alanda ailevi sorumluluklara uygun olacak biçimde iş organizasyonunda çalışma sürelerinin ve iş takviminin hem kadınlar hem de erkekler için kısaltılması² şeklinde tanımlanmıştır.

Kadınların istihdam içindeki paylarını arttırmaya yönelik politikaların kadın erkek eşitliği politikalarının ana plan ve programlara yerleştirilmesi yaklaşımı ile beraber düşünülmesi gerektiğini savunan kadın hareketi bu noktada artan kadın istihdamının kadının ekonomik anlamda özgürleştirici rolünün altını çizmekle beraber sosyal olarak kadınların üzerinde tanımlanan ev içi sorumlulukların çalışma yaşamıyla uzlaştırılmadığı takdirde kadınlar için ikinci bir yük olarak kalacağını vurgulamaktadır. Çalışma yaşamı içinde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasının da yalnızca çalışma yaşamı düzenlemelerinde eşitlik sağlama şeklinde düşünülmemeyeceğini, sosyal organizasyonların da çalışma yaşamıyla uyumlaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu da bakım hizmetlerinin de yasal olarak düzenlenmesi ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Birlik düzeyinde ebeveyn izni uygulamasının olması bunun bir örneği olmakla beraber halen daha kadın erkek eşitliğinin tam olarak sağlanamadığını kadınların istihdam içindeki paylarından, aldıkları ücretlere kadar pek çok alanda görmekteyiz. Avrupa Kadın Lobisi tarafından hazırlanan politika önerilerinin temelinde de feminist tartışmaların kendisini görmekteyiz. Avrupa Birliğinin kadınlar tarafından araçsallaştırılarak feminist politikaların Birlik politikalarına dahil edilebileceği savının bir yansıması olan Lobinin çalışmaları, bu konuda yapılan eleştirilere rağmen Birliğin eşitlik sağlama projelerine müdahale edilebilecek alanların feministler tarafından politika yapma alanları olarak tespit edildiğini ve bu politikaların Birliğin ekonomik temelli politikaları üzerinde baskı unsuru oluşturabileceğini göstermektedir. Walby'e göre Avrupa Kadın Lobisi ve benzeri örgütlenmeler feminist politikanın bir odağı olarak devlete ve diğer yasal düzenleme kaynaklarına dönme olarak tanımlanmıştır. 2002 yılında kaleme aldığı "Küresel Çağda Feminizm" başlıklı makalesinde Walby "Bu, yeni politik fırsatların geliştirilmesini, kadınların devlet içinde, cinsiyet rejiminin niteliğinde değişikliklere neden olacak etkili müdahalelerde bulunmak için gerekli örgütsel biçimleri oluşturma kapasitelerinde bir artışı ve eşit haklar ve insan

² European Women's Lobby, *Gender Equality Road Map for The European Community 2006-2010*, (November 2005), [www.womenlobby.org].

hakları kavramları çerçevesinde politik bir tartışmanın gelişmesini yansıtmaktadır AB içindeki bu feminist pratiklerin, uluslar arası feminizmin daha geniş kapsamına yerleştirilmesi gerekmektedir" demıştır (Walby, 2002: 541).

Sonuç

Neo-liberal politikaların etkisi altında olan Avrupa Birliği'nde kadın erkek eşitliğinin sağlanması piyasa ekonomisi ve onun verimliliği ölçüsünde gerçekleştirilmiş ve bu bağlamda eşitlik politikalarının temelinde liberal eşitlik kavramı oturmuştur. Avrupa Birliği açısından eşitlik meselesi kadın çalışma yaşamı içinde olduğu sürece sağlanmaya çalışılan bir konu olmuş ancak bunun da kapsamı hiçbir zaman feminist bakış açısını içerecek şekilde genişletilmemiştir. Kadınların istihdamını arttırmaya yönelik girişimler Birliğe ve işverene ek yükler getirdiği ve kaynakların yeniden dağılımını gerektiren resistans (direnc yaratıcı) yaratıcı politikalar grubunda olduğu için yapılan düzenlemelerin etki gücü yeterince güçlü olamamıştır. Ayrıca Birlik politikaları ülke temelli farklılıkları göz önünde bulundurmadığı için Birlik düzeyinde standartların oluşturulduğu alanlarda dahi farklı sonuçlar görülmektedir. Bu bağlamda Birliğin sonuçlarda eşitlik sağlamak için, hem olumlu eylem politikalarını Birliğin birincil ve ikincil hukukunda düzenlemesi hem de ülke ve bölge temelli farklılıkları ele alması gereklidir. Üye devletlerin sosyal politika alanındaki düzenlemeleri ve ülkelerin sosyal devlet anlayışındaki farklılıklar göz önüne alınmadığı sürece Birlik geneli için kadın istihdamını artırma konusunda istenilen hedefler ulaşılabilmeye olsa da kadınlar aleyhine yaşanan eşitsizlikler, ülkeler arası farklılıklar olarak devam edecektir. Ayrıca Birliğin politika oluşturma ve eylem sürecinde sosyal taraflardan gelen önerileri daha fazla kapsamaması gerekliliği açıktır.

Avrupa Birliğinin aşması gereken en önemli engel ise eşitlik kavramını 'çalışan kadın' üzerinden geliştirme yaklaşımıdır. Hızla yapılması gereken feminist perspektif ile 'istihdam ötesine' geçen bir eşitlik anlayışının yöntem ve kuramlarını oluşturmaktır. Aksi takdirde, bireyi öne alan bir toplumsal proje olduğunu iddia eden Birliğin kendisi ile çelişkiye düşmekten ve yoğun bir feminist eleştiriye maruz kalmaktan kaçınması mümkün olamayacaktır. Giderek güçlenen küresel kadın hareketlerinin önümüzdeki dönemde AB üzerinde de etkili olacağını söylemek yanlış olmayacaktır, nitekim 1997 Amsterdam Antlaşması'nda Kadın Erkek Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirme Yaklaşımının (Gender Mainstreaming) yer alması küresel hareketin etkin ortaklarından biri olan İsveçli kadınların, (İsveç'in 1995'te Birliğe üye olması sonrasında) AB Eşitlik politikaları üzerinde sağladıkları olumlu etki açısından önemli bir gösterge olmuştur.

Kaynakça

- Acuner, S., 1999, *Türkiye’de Kadın Erkek Eşitliği ve Resmi Kurumsallaşma Süreci, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- _____, 2006, *Yapıcı Diyalog*, KA-DER, Yalçın Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara.
- Acuner, S. & İşat, C., 2008, “Avrupa Birliği Kadın Erkek Eşitliği Politikaları ve Türkiye”, içinde *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, TÜSİAD&KAGİDER, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-07/468, Yayın No: KAGİDER-001, İstanbul, s. 303-383.
- Guerrina, R., 2001, “Equality, Difference and Motherhood: The Case for a Feminist Analysis of Equal Rights and Maternity Legislation”, *Journal of Gender Studies*, 10 (1).
- Kamerman, B. S., 2000, “Parental Leave Policies: An Essential Ingredient in Early Childhood Education and Care Policies”, *Social Policy Report*, 14 (2).
- Koray, M., 2005, *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Rees, T., 1998, *Mainstreaming Equality in the European Union*, Routledge, Londra
- Savran, G., 2006, “AB’nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları”, *Birikim*, Sayı 204.
- Shaw, J., 2000, “Importing Gender: The Challenge of Feminism and the Analysis of The EU Legal Order”, *Journal Of European Public Policy*, 7 (3), Special Issue.
- Walby, S., 2004, “The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime”, *Social Politics*, 11 (1).
- _____, 2002, “Feminism in a Global Age”, *Economy and Society*, 31 (4), p. 541.